(Думка в прозі)

Невимовна туга щоразу стискає моє серце, як тільки я проходжу повз оцей сумний, закинутий будинок, з важким замком на воротях та карюковою печаттю на замку.

Кругом панує тиша, ні душечки, а колись... і мене тягне упасти на колінки перед високими заостреними палями двору, цілувати слід дорогої людини, — слід. що так виразно уявляє моя зворушена думка... ні, не слід... та й не однієї людини... сліди моїх милих, коханих, незабутніх... Де вони? Їх обличчя зоріли крізь оті чорні, похмурі палі, іх голоси роздавались отут серед двору... брязкіт заліз стогоном краяв груди... Все затихло нині... ані шурхне... зловіщо дивляться побиті, загратовані вікна...

Будинок стоїть на березі чималої, глибокої річки... Очеркання лісів губляться в далечині... все вкрито блискучим сніговим килимом... стужа набирає неможливих ступнів, хуга ріже по виду... Безпритуло, моторошно... Оселі простяглись збоку... маніє церковця... на улиці ні лялечки... сум та мертвота завжди... Вишукали, отже, і цей куток, зробили ужиток... Даремно ховався хижак, гнаний лихою годиною, — лабети не минули його дітей; кишеня розчинилась перед непроханими чужинцями.

Побожно стою я край воріт, зазираю крізь щілі, а думка біжить до іншого краю, біжить і знов вертається... низка дивовижіних подій та обставин спливав догори... перейде час — все стане казкою, а поки що... то гірка, непідмальована дійсність, правда, що лихше усякоі казки...

Уява опанувала мене цілком; мої очі розкрились: серед ганку показався слабий та сивенький, скарлючений недолею дідусь, у сіренькій свитинці, з книжкою та паперами в руках... живий мертвяк... тільки серце билось любов'ю до люду, а розум ворушили питання — земні,

споконвічні... Він жив власним осередковим1 миром, відтіль черпав снаги та жвавості... і все гадав, — гадав про іншу країну з її хмарною долею, неуцтвом, темнотою... але зв'язано йому руки, приборкано його мрії... невідхильний тягар пригноблює його душу... Дідусь пометнувся до хати, зник з-перед очей... але моя уява бачить... він сидить на стільчику та все пише — довго, запопадно... а за ним стежить наглядач, що ніколи не кидав на самоті...

Я похитнувся мов підтятий; а думка робить своє; спогади пливуть знищечку, обурення росте зісподу... Була година... багно життя заворушилось... змагання вставали за змаганнями... громада прокидалась від сну, придивлювалась до меншого брата з його занедбаними потребами, ламала старі кайдани... Вибухла палка осоруга супроти рабства та панування... жінка визволялась а чоловічої кормиги... хвилі нових ідей з казковою силою змивали плями сучасності, перли вперед і вперед; ремство охопило всі появи життєві, вимагаючи кращої та правдивішої будучини...

— Що робить? — загримів з-посеред хору щирих провідників дужий голос молодої беркої талановитішої людини, — кругом неї згуртувалося все, що було тільки рухливого, совісного, розумного; джерелом забила гаряча праця... знижені та бездольні підіймали голови, переймались снагою та надіями... То була світла, свята година людського прокиду, що ніколи не забудеться... Промені сипнули зусюди і на все... Але от вони почали гаснути, збігла хмарка, заторохтів грім... завірюха зломила не одного дуба, погнула но одно чоло... і молодий боєць був кинутий за палі, зневажений, оганьбований... І от він працював над паперами, а пильні очі доглядачеві пронизували душу... Якісь муки вертіли дідусеву (він-бо став уже дідусем) голову, сльози підступали струмом, — і в'язка списаних паперів летіла до огню, що злизував без жалю, без перешкоди до клаптика... І ніхто не довідавсь, про що гадала та турбувалась велика людина, які думки та мрії віддавались на жертву полум'я.

Не трохи води утекло, а дідусь не бачив просвітку, не ждав визволу... Смерть посувалась на очі, але живий дух перемагав ослабле тіло.

Блиснула, отже, зіронька, — заточенець побачив милу країну, та не радувала вона його. Він ховався від людей; праця була його єдиною втіхою... тільки годі було працювати: очі зімкнулися навіки... Дехто і над труною вилаявся... хто сумував за світову повівечену силу...

Дідусеве місце не довго тривало зайвим і знову спустіло, бо відшукали ще дальш... тута, бач, близько... Сльози мої текли на землю, де вбачався слід колишніх конань, де витав дух великої мужності... душа відчувала якусь надзвичайну силу, а невідомий голос нашіптував слова втіхи та поклику.

Вітер бурував намети, жалібно квилив над будинком; в ушах стояв брязкіт заліз, а огонь поїдав думки змученої людини: сивенький дідусь стояв перед очима, манячи в якусь далечінь, до панства любові та братерства!..